

Tlumočníci – požadavky - kompetence

Schopnost hovořit jasně a hlasitě, přičemž po relativně dlouhou dobu.

I.

Primární nároky na řečovou produkci:

- jasná artikulace, využívání intonace a pauz

Spektrum cvičení je velmi široké:

Artikulační cvičení

- např. výslovnost nosovek s patřičnou rezonancí v kombinaci s dlouhými samohláskami postupně podle jejich obtížnosti: nejprve cvičné slabiky, následně slova a cvičné věty
- slova a říkanky se zvýšenou frekvencí sykavek v různých kombinacích atd.

Cvičení na intonaci

zpravidla ve formě výrazného čtení vybraných typů textů a následně se zaměřuje na používání intonačně-logických, intonačně-syntaktických a popř. situačních a psychologických pauz, kdy student např. dostane půlstránkový beletristický text napsaný pouze s použitím čárek bez jakékoliv jiné interpunkce a má za úkol připravit jej a následně přečíst nahlas tak, aby byl dobře srozumitelný.

Jazykolamy

- neslouží pouze jako obecně průpravné cvičení pohotovosti mluvidel
- při tlumočení se čas od času vyskytnou slova, která se obtížně vyslovují nebo bezprostředně za sebou následují slova, jejichž kombinace je obtížně vyslovitelná
- vysoký potenciál pro vznik komplikací mají také cizí osobní a místní jména a názvy

Schopnost plynule přednášet souvislé texty

- bez hezitačních a zbytečných fyziologických pauz = další dílčí část nácviku
- mívá formu pravidelných cvičení ve srozumitelném a rytmickém přednášení nebo čtení cvičných textů, pro usnadnění zpravidla rýmovaných
- lze použít některé z osvědčených speciálně vytvořených textů, které mají studenti za úkol přednést celé na jeden nádech nebo z nichž mají přečíst na jeden nádech maximálně dlouhý úsek (např. Havelková, 1983).

Efekt těchto cvičení spočívá v naučení (částečně podvědomém) **hospodaření s dechem** a ve volbě hlasových prostředků zajišťujících optimální posluchačský efekt při minimální náročnosti pro tlumočníka.

Součástí nácviku je i seznámení s metodou správného dýchání pomalými hlubokými nádechy s následujícím výdechem, s rozvojem břišního dýchání, dýcháním nosem apod.

Zásady hlasové hygieny

spojitosti kvality hlasu s fyzickým a emočním stavem.

Adept tlumočení si musí uvědomit, že by se měl stát hlasovým profesionálem a že jeho vlastní hlas pro něj bude „výrobním nástrojem“, prostředkem obživy.

- důležitost téměř neustálé připravenosti hlasu k tlumočnickému výkonu a nutnosti podávat efektivní výkon po relativně dlouhou dobu
- **Systematická péče o hlas**
  - předcházet tak jeho poruchám
  - ovládat základní pravidla pro šetření hlasu pro případ problémů (nekřičet, ale ani nešeptat, používat častěji vizuální komunikační prostředky, nekouřit, vyhýbat se ostrým jídlům, používat relaxační techniky).

Cvičení na zdokonalení vlastní **spontánní produkce textu**

- předstupeň pro translaci, kde se k procvičovaným dovednostem připojí ještě imperativ zachování informačního obsahu a částečně i dodržení použitých prostředků.
- zaměřujeme se zde na **plynulost vyjadřování a koordinaci rychlosti a správnosti**. Úkoly spojené s reprodukcí textu mají za cíl nejen rozvíjet paměť, ale sekundárně také umožňují zvyknout si na redundanci jako přirozenou vlastnost řečových aktů a naučit se ji (nejdříve pouze podvědomě) využívat při vlastní (re-)produkci.

Nejen pro tlumočnicko-překladatelskou kompetenci, ale i pro další využití při studiu jazyků obecně je významné vytváření synonym a návyk systematizovat je do řetězců podle významu.

Pro zvýšení pohotovosti při hledání vhodného překladového ekvivalentu jsou přínosná nahrazování slov antonymy.

Cvičení na doplňování frází, klišé a často frekventovaných přívlastků zase zvyšují schopnosti tlumočnické anticipace.

Úkoly zaměřené na tvorbu máloslovných a výstižných popisů a definic běžných slov i odborných pojmů rozvíjejí schopnosti opisného převodu a explikace.

II. Kognitivní dovednosti

D. Gile (1995) ve svém modelu identifikuje 3 základní kapacitní nároky v procese tlumočení:

1. poslech a analýza
2. řečová produkce
3. Paměť

1. Poslech a analýza

- vstupní část tlumočení
- zahrnují všechny operace související s porozuměním (od analýzy zvukových vln, které se dostanou k uchu, přes identifikaci slov až po rozhodnutí o smyslu slyšeného), přičemž rozpoznávání řeči chápeme jako neautomatický proces

Důležitou úlohu zde sehrává **pozornost**, schopnost jejího rozdělení (anebo přepínání) a koncentrace a to o to víc, že tlumočnick se musí koncentrovat na vše, co řečník řekne, na rozdíl od posluchače, který má možnost vybrat si z projevu ty jen informace, které ho zajímají.

2. Řečová produkce

- výstupní část tlumočení - zahrnuje různé operace se vztahem k realizační fázi tlumočení
- v rámci **simultánního tlumočení** představuje produkce řeči následující mentální operace: mentální reprezentace smyslu, plánování řeči a uskutečnění tohoto plánu, tj. řečová produkce v cílovém jazyce
- v **konsekutivním tlumočení** identifikujeme dva druhy produkce. V první fázi je to, následně po poslechu, produkce tlumočnického zápisu a v druhé fázi produkce řeči v cílovém jazyce. Samotnou řečovou produkci chápeme jako jistý proces řešení problému, resp. rozhodování, v němž hledáme vhodné lexikální jednotky, rozhodujeme o syntaktické podobě věty atd.

Jedním z důvodů, proč může být produkce řeči v podmínkách tlumočení kapacitně náročná, je, že tlumočnick nevyjadřuje vlastní myšlenky, ale musí „jít cestou“, kterou si zvolil řečník a tlumočnickova produkce řeči se mnohokrát uskutečňuje v tématické oblasti, která mu není důvěrně známá.

3. Paměť

- paměťové operace v intervalech do několika sekund probíhají v tlumočení neustále
- některé jsou podmíněné časovým rozdílem mezi prezentací a detekcí zvukového podnětu (fonetické segmenty musí tlumočnick podržet v paměti až do té doby, dokud nebude možná identifikace slova)
- jiné souvisejí s časem, po který trvá řečová produkce (informace, myšlenka, je přítomna v paměti, až dokud ji nevyslovíme)
- další mohou být spojeny s charakteristikami projevu ve východiskovém jazyce (např. je-li řeč nelogicky strukturovaná, informačně nasycená, pokud obsahuje nezvyklé lingvistické struktury anebo je-li vzhledem k řečnickově přízvuku hůře srozumitelná, tlumočnick raději počká, než začne tlumočit (při simultánním tlumočení) nebo použije notaci (při konsekutivním tlumočení), aby získal širší kontext a více času na porozumění).

Paměťové procesy jsou tedy **neautomatické**.

Pracovní paměť jako koncept úzce spojený s pozorností představuje kognitivní proces, který má funkci „skladovací“ a procesuální.

Na jedné straně obsahuje informace momentálně prezentované, které se koncentrací pozornosti dostaly do pracovní paměti, která je dále využívá buď aktuálně, nebo se přesouvají do dlouhodobé paměti pro pozdější využití.

Na druhé straně jsou v ní však obsaženy i informace z dlouhodobé paměti aktivované ve vědomí pro účel konkrétní situace.

Důkladné zkoumání struktury a funkce kognitivních procesů, jako jsou pozornost a paměťové procesy, pomáhá přispívat k objasnění problematiky potenciálu jednotlivce pro činnost tlumočnicka, resp. otázky, které procesy jsou v převážné míře vrozené a které lze tréninkem výrazněji rozvíjet.

N. Cowan (2001) tvrdí, že schopnost udržet koncentraci po delší dobu při tak náročném úkolu jako je tlumočení (který se postupem času stává kapacitně ještě náročnějším) může být do určité míry vrozená.

Některé studie (Conway, Cowan, Bunting, Therriault, Minkoff, 2002. In: Cowan, 2001) dokonce dokazují úzký vztah mezi výkonem pracovní paměti v komplexních typech úloh a g-faktoru inteligence (všeobecná inteligence).

Tyto hypotézy však nevylučují skutečnost, že jistý základní vrozený potenciál osobnosti lze **kognitivním tréninkem** rozvíjet.

Jsou známa zjištění, že člověk je obecně schopen vyvolat z paměti přibližně sedm položek.

Je ale třeba vzít od úvahy různé způsoby, kterými lidé tyto položky, resp. informace seskupují do větších skupin (**chunking**).

Pro tlumočnicka je důležitá skutečnost, že jednotlivé položky (chunks) je možné kombinovat do jednoho většího celku jen tehdy, jsou-li ve vědomí prezentovány současně (to zajišťuje **koncentrace pozornosti**).

Rozvoj kognitivních dovedností v tlumočení, které jsme charakterizovali jako neautomatické procesy, **výklad** a **trénink strategií zvládnání mentální zátěže** by měly představovat součást profesní přípravy studentů translatologie v počáteční etapě nácviku parciálních dovedností uplatňujících se v procesu tlumočení.

Kognitivní trénink

- nácvik dílčích kognitivních dovedností (koncentrace pozornosti, rozdělení pozornosti, krátkodobé, střednědobé, dlouhodobé zapamatování) a také komplexních paměťových úloh.

Koncentraci pozornosti, resp. schopnost jejího filtrování a jejího udržování pod delší dobu na určitém úkolu lze rozvíjet prostřednictvím různých jednoduchých cvičení, ve kterých studenti reagují na poslech vybraného druhu podnětů (tedy filtrují pozornost).

- cvičení, při nichž studenti počítají nahlas v řadě za sebou vzestupně od čísla jedna. Vždy, když se v čísle vyskytnou předem určené číslice (např. 3, 5, 7), místo vyslovení čísla tlesknou. Náročnost cvičení lze zvýšit tím, že studenti počítají střídavě ve východiskovém jazyce a v cílovém jazyce.
- cvičení, při kterém se studentům nejprve prezentuje seznam slov a v zápětí mluvený text, kdy při poslechu některého slova ze seznamu tlesknou
- i pomocí cvičení neverbálního charakteru. Jako příklad lze uvést různé druhy škrtacích a sčítacích zkoušek, číselné čtverce a jiné variace.

Rozdělení/přepínání pozornosti

- otázka, zda jedinci při tlumočení pozornost rozdělují na několik aktivit nebo zda ji „přepínají“ z jedné aktivity na druhou, není doposud přesně zodpovězena
- klasickým typem úloh na trénink schopnosti vykonávat paralelně více činností, ať už s využitím jedné nebo druhé strategie, jsou tzv. Dual-Tasks, při nichž se vykonávají současně dvě různé činnosti. Druhy těchto činností lze flexibilně měnit a tím i zvyšovat náročnost úlohy (od kreslení a současného poslechu textu, přes počítání, resp. psaní a poslech, až po řečovou produkci a současný poslech textu).

Při tréninku paměťových dovedností je důležité vysvětlit různé strategie zapamatování (**vizualizace, kategorizace, asociace...**), **příp. chunking**, které se potom mohou aplikovat při zapamatování informací.

- Základním principem takovýchto cvičení je prezentace seznamu položek, které si studenti mají zapamatovat s využitím různých strategií.
- při prezentování seznamu reálií, budov, památek atd., si mohou představit fiktivní město, ve kterém se tyto fiktivní objekty nacházejí, resp. vymyslet si trasu, po které jdou lidé a prohlížejí si je
- při prezentování seznamu věcí si mohou představit jak je vykládají v obchodě na pás u pokladny anebo využít různé formy vizualizace, zařadit je do kategorií atd.
- v případě seznamu osobností si zase mohou přestavit situaci, ve které se tyto postavy setkaly nebo fiktivní dialog mezi nimi

Komplexní paměťové úlohy zahrnují jak pozornost, tak i paměťové dovednosti, ale také proces rozhodování, porozumění smyslu výpovědi atd.

Komplexní paměťové procesy představují podstatu procesu tlumočení.

- tyto dovednosti lze cvičit např. tak, že se studentům přečte delší syntakticky složitější věta, po jejím vyslechnutí student rozhodne o její logičnosti, resp. nelogičnosti. Pokud je věta logická, následuje tzv. shadowing, pokud je nelogická, student ji opraví a následuje shadowing opravené, tj. logické verze
- komplexní paměťové úlohy však představují i převyprávění textu, jeho shrnutí, přeformulování vyslechnutého textu atd.

Tlumočnické dovednosti a jejich trénink v počáteční etapě studia
Soňa Rábeková (SR) Vítězslav Vilímek (ČR)

Literatura

Ehrgangová, Elena. 2005. Translatológia – veda a didaktika (Niekoľko poznámok k výchove a vzdelávanou tlmočníkov). In: Rakšányiová, Jana, et all. Preklad jako interkultúrna komunikácia. Bratislava: AnaPress, 2005. ISBN 80-89137-90-1. s. 91 – 98.

Copan, Nelson. 2002. Processing Limit sof Selective Attention and Working Memory. Potential Implications for Interpreting. Interpreting. Vol. 5, Num. 2, 2000/2001. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2002. ISSN 1384-6647. s. 117 – 141.

Gile, Daniel. 1995. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995. ISBN 90-272-1605-3.

Havelková, Libuše. 1983. Cvičné texty pro výuku techniky mluveného projevu: určeno pro posluchače fakulty divadelní. Praha: SPN, 1983.

Pančevová, Renáta. 2004. Porozumění neverbálnímu/analogovému kódu – prostředek zlepšení komunikace mezi učiteli a žáky. Opera Academicae Pedagogicae Liberecensis. Series Bohemistica. Vol. I, MMIII. Liberec: Technická univerzity Liberec, 2004. ISBN 80-223-1320-3. 80 s. 69 – 82.